

18 Fiachais na Scéime Iomarcaíochta agus Dócmhainneachta a Bhainistiú

- 18.1** Tá dhá scéim á n-oibriú ag an Roinn Coimirce Sóisialaí (an Roinn) i dtaca le híocaíochtaí le fostaithe a ndearnadh iomarcach iad.
- Bunaíodh an scéim íocaíochtaí iomarcaíochta faoi na hAchtanna um Íocaíochtaí Iomarcaíochta, 1967 go 2011 lena chinntiú go bhfaigheann oibrithe a chailleadh a bpost mar gheall ar iomarcaíocht (ar a laghad) íosleibhéil chúitimh – dá dtagraítear mar 'iomarcaíocht reachtúil'.
 - Oibrítear an scéim íocaíochtaí dócmhainneachta faoi na hAchtanna um Chosaint Fostaithe (Dócmhainneacht Fostóirí), ó 1984 go 2007 agus tá sí in ainm is teidlíochtaí áirithe reachtúla nár comhlíonadh a chosaint – riaráistí pá, pá saoire, etc. – atá dlite ag fostaithe i gcás dhócmhainneacht a bhfostóra.
- 18.2** Íoctar íocaíochtaí iomarcaíochta agus dócmhainneachta ón gCiste Árachais Shóisialaigh (CÁS), a riarann an Roinn.¹ B'ionann a leanas an caiteachas a thabhaigh an CÁS in 2014 maidir leis an dá scéim
- Íocadh €64.6 milliún faoin scéim íocaíochtaí iomarcaíochta
 - Íocadh €23.6 milliún faoin scéim íocaíochtaí dócmhainneachta.
- Ar a bharr sin, gearradh costais €1.3 milliún ar an iomlán ar an CÁS in 2014 i dtaca le riaradh na scéimeanna.
- 18.3** Roimhe seo, bhí fostóirí a rinne íocaíochtaí iomarcaíochta i dteideal aisíocaíocht a éileamh ón CÁS. A fhad leis an mbliain 2011 agus an bhliain sin san áireamh, b'ionann seo agus 60% den mhéid iomarcaíochta reachtúla. In 2012, laghdaíodh an aisíocaíocht anuas go dtí 15% den mhéid iomarcaíochta reachtúla. Ó 2013, ní raibh aon aisíocaíocht iníoctha.
- 18.4** Sa chás nach bhféadfadh fostóir iomarcaíocht reachtúil a íoc, cuireadh an méid a d'íoc an Roinn thar ceann an fhostóra (glan ar mhéid atá ar chomhionann leis an aisíocaíocht) mar fhiachas leis an CÁS. Má chreid an Roinn go raibh ar chumas fostóra íoc ach mura ndearna siad amhlaidh, sannadh iad mar 'mhainnitheoirí' agus bhí 100% den fhiachas in-aisíoctha.
- 18.5** Ní ghearrtar aon ús nó muirir ar fhiachais fostóra.
- 18.6** Lorgaíonn an Roinn chun na híocaíochtaí a aisghabháil a rinneadh faoi na scéimeanna ó na fostóirí ábhartha. Tá deacrachtaí airgeadais cheana féin ag fostóirí a théann i muinín an CÁS chun íocaíochtaí iomarcaíochta/dócmhainneachta a dhéanamh, áfach, mar sin, is annamh go mbítear in ann aisghabháil iomlán a dhéanamh. D'fhéadfaí fiachas a aisghabháil faoin scéim iomarcaíochta i gcásanna inar féidir leis an bhfostóir trádáil a dhéanamh as a gcuid deacrachtaí.
- 18.7** I gcásanna de dhócmhainneacht chuideachta, creidiúnaí tosaíochta atá san Aire Coimirce Sóisialaí mar aon leis na Coimisinéirí Ioncaim agus na húdaráis áitiúla. Ní bhíonn siad i dteideal íocaíochtaí a fháil ach i ndiaidh gur díscailleadh costais chreidiúnaithe urraithe (bainc) agus leachtaithe. Braitheann an méid atá in-aisghabhála go gcuirtear barrachas ar fáil lena leithdháileadh i ndiaidh go gcríochnaítear leachtú na cuideachta.

¹ Roimh an 1 Eanáir 2011, riar an Roinn Post, Fiontar agus Nuálaíochta na scéimeanna, ach gearradh na costais ghaolmhara ar an CÁS.

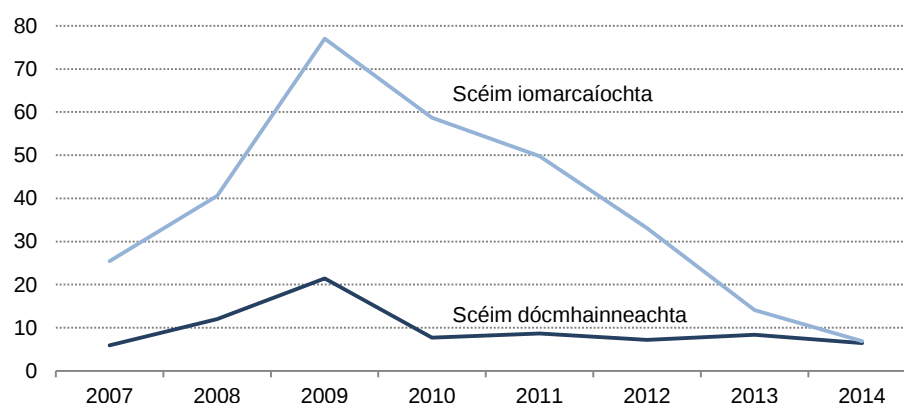
- 18.8** Measann an Roinn go dteastóidh díscríobh ó thart ar 90% den fhiachas €469 milliún a cuireadh i dtaifead amhail bheith gan íoc ag deireadh 2014 nuair a chuirtear san áireamh gur bhain sé den chuid ba mhó le cuideachtaí dócmhainneacha a bhí faoi leachtú.

Anailís ar Threochtaí Caiteachais agus Fiachais

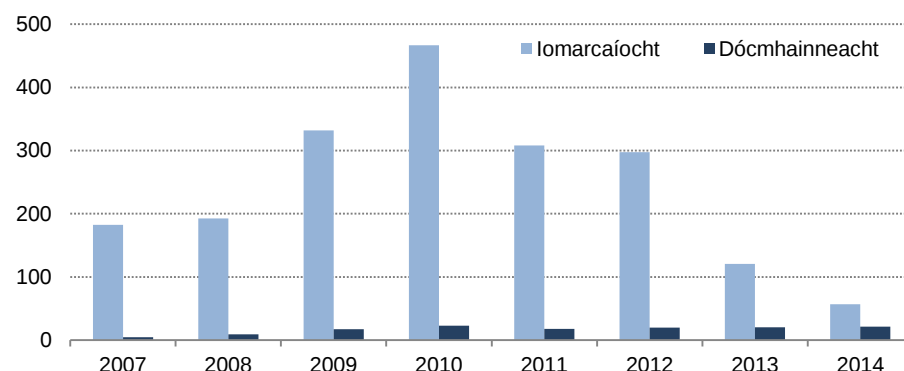
- 18.9** Tá laghdú géar tagtha ar an líon fostaithe a fuair íocaíochtaí reachtúla iomarcaíochta le blianta beaga anuas, ó bhuaicphointe 77,000 in 2009 (féach Fíor 18.1). I gcodarsnacht leis sin, is ionann líon na bhfostaithe a raibh an rogha acu chun íocaíochtaí a bhain le dócmhainneacht a fháil agus thart ar 10,000 sa bhliain (gan buaicphointe in 2009 a áireamh).
- 18.10** Léiríonn na híocaíochtaí comhiomlána faoin scéim líon na n-oibrithe agus na bhfostóirí atá i dteideal fáil a bheith acu ar na tairbhí, agus ar an laghdú ar an leibhéal d'aisíocaíocht atá ar fáil d'fhostóirí.

Fíor 18.1 Líon na n-éileamh agus caiteachas na scéime, ó 2007 go 2014

Líon na dtairbhíthe (mílte)

Luach na n-íocaíochtaí^a
€m

Foinse: An Roinn Coimirce Sóisialaí – anailís ag Oifig an Ard-Reachtair Cuntas agus Ciste.

Nóta: a Luaitear luach na n-íocaíochtaí glan ar aisghabháil gach bliain.

- 18.11** Leagtar amach i bhFíor 18.2 an ghluaiseacht in íocaíochtaí mainneachtana fostóra, aisghabhálacha a fuarthas ó fhostóirí, agus díscríobh a rinneadh le sé bliana anuas.

Fíor 18.2 Suimeanna carnacha a cuireadh i dtaifead lena n-aisghabháil ó fhostóirí, ó 2009 go 2014

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	€m	€m	€m	€m	€m	€m
Iarmhéid ag tús na bliana	103.1	144.7	196.4	242.9	393.1	460.5
Fiachais fostóra a cuireadh i gcuntas	57.0	64.4	60.0	156.0	98.6	82.1
Méideanna a aisghabhadh	(6.3)	(3.9)	(4.5)	(5.8)	(7.0)	(10.2)
Méideanna a díscríobhadh ^a	(9.1)	(8.8)	(9.0)	–	(24.2)	(63.5)
Iarmhéid ag deireadh na bliana	144.7	196.4	242.9	393.1	460.5	468.9

Foinse: An Roinn Coimirce Sóisialaí

Nóta: a Áirítear le díscríobh 2009 agus 2010 coigeartuithe €0.4 milliún agus €0.6 milliún, faoi seach, ar an dliteanas i ndiaidh go ndearna an Roinn Post, Fiontar agus Nuálaíochta ceartúcháin.

- 18.12** Cuirtear íocaíochtaí iomarcaíochta agus dócmhainneachta i gcuntas i gcuntas an CÁS ar bhonn fáltais airgid thirim agus íocaíochtaí. Is ionann an t-iarmhéid atá dlite ó fhostóirí ag deireadh na bliana agus glanluach leabhar fiachas nár aisghabhadh nó nár díscríobhadh. Measann an Roinn, áfach, ar an meán, go bhfuil deis réalaíoch níos lú ná 10% ann go n-aisghabhfar an t-iarmhéid gan íoc. Mar gheall ar éiginnteacht an bhailithe, ní aithníonn an Roinn an fiachas mar shócmhainn i gclár comhardaithe an CÁS. Ina ionad sin, díscríobhtar an méid atá gan íoc trí nóta a bhreacadh sa chuntas.

An Fheidm Bhainistíochta Fiachais

- 18.13** Baineann gnáthrialacha reacht na dtréimhsí chun fiachas a aisghabháil, i.e. má tá an fiachas ann ar feadh breis agus sé bliana agus lá amháin, agus murar thug an Roinn faoi aon bheart um aisghabháil fiachais i rith na tréimhse sin, ní féidir tabhairt faoi aon chaitheamh dlí ina dhiaidh sin chun an fiachas a aisghabháil.
- 18.14** Is éard atá i mbainistíocht fiachais ná sraith gníomhaíochtaí lena chinntiú go mbailítear fiachais ar bhealach tráthúil agus éifeachtúil agus go n-áirítear leo an méid a leanas
- beartais agus nósanna imeachta doiciméadaithe bainistíochta fiachais
 - bailiú agus cothabháil luath agus chruinn sonraí
 - córas tiomnaithe faisnéise, lena n-áirítear amharc ar an bhféichiúnaí aonair agus anailís aoise an fhéichiúnaí
 - teagmháil thráthúil leis an bhféichiúnaí
 - teagmháil chuí le gníomhaireachtaí stáit eile.

18.15 Oibríonn an Roinn aonad bainistíochta sonraí (abs) mar chuid de riaradh na scéimeanna, nach ndéileálann ach le bainistiú na bhfiachas iomarcaíochta agus dócmhainneachta. Tugadh an méid a leanas faoi deara

- Níl aon bheartais nó ráiteas nósanna imeachta i bhfeidhm ag an Roinn maidir le bainistíocht fiachas iomarcaíochta agus dócmhainneachta. Tá iad seo go léir á ndréachtú faoi láthair.
- Seachas sa chás go gcuirtear fiachas nua i dtaifead i gcoinne féichiúnaí, níor chuir an Roinn tús le haon teagmháil le féichiúnaithe maidir le fiachas leagáide a aistríodh anonn ón Roinn Post, Fiontar agus Nuálaíochta in 2011.
- Níor sheol an Roinn meabhrúcháin chuig féichiúnaithe sa chás nach bhfuarthas aon fhreagairt ar an gcumarsáid tosaigh aisghabhála fiachais maidir le fiachas a chuir an Roinn i gcuntas a fhad leis an 31 Deireadh Fómhair 2014.
- Cineál ad hoc atá i gceist le hidirchaidreamh na Roinne le gníomhaireachtaí eile (e.g. na Coimisinéirí Ioncaim, Seirbhís Dócmhainneachta na hÉireann).

Cruinneas na Sonraí Fiachais

18.16 Cé gur aistríodh riar na scéimeanna chuig an Roinn an 1 Eanáir 2011, lean an Roinn le híocaíochtaí na scéime a phróiseáil ar chóras na Roinne Post, Fiontar agus Nuálaíochta a fhad le deireadh Mheán Fómhair 2011. Ó thús Dheireadh Fómhair 2011, aistríodh próiseáil íocaíochta chuig an Roinn.

- Sholáthair an Roinn Post, Fiontar agus Nuálaíochta tuarascáil don Roinn inar tugadh liosta den fhiachas a bhí le híoc leis an CÁS amháil an 30 Meán Fómhair 2011, arb ionann é agus €245.3 milliún. Le himeacht ama, aistríodh thart ar leath na bhfiachas seo chuig córas bainistíochta ró-íocaíochtaí agus fiachais (BRF) na Roinne, mar ar tháinig fiachas nua chun solais maidir le féichiúnaí a aistríodh nó go bhfuarthas aisghabháil maidir le fiachas. Díscríobhadh an fuílleach, agus tá suim €27.8 milliún fós le híoc mar fhiachas gan íoc. Níor cuireadh an tsuim seo i gcuntas ar an BRF ach coimeádtar é i bhformáid scarbhíleoige.
- I Samhain 2014, thug an Roinn córas nua cuntasaíochta fiachais agus fáltas (DRAS) isteach. Tugadh an fiachas go léir a bhí ar an BRF roimhe seo anonn chuig an DRAS an 1 Samhain 2014. B'ionann an fiachas iomlán a cuireadh i gcuntas ag deireadh 2014 ar an DRAS agus €396.3 milliún.

18.17 Léirigh na figiúirí a réitigh rannóg cuntas na Roinne do chuntas CÁS 2014 gurbh ionann an fiachas a bhí gan íoc ag deireadh 2014 agus €468.90 milliún. Is ionann iomlán na bhfigiúirí ar an DRAS agus ar na scarbhíleoga ag deireadh 2014 agus €424.1 milliún ar an iomlán, a chruthaíonn difríocht €44.8 milliún. Níorbh fhéidir leis an roinn an difríocht seo a mhíniú.

Anailís Aosta an Fhiachais

18.18 Príomhthoisic atá in athbhreithniú agus measúnú leantach a dhéanamh ar fhiachais chun aisghabhálacha fiachais níos airde á mbaint amach. Cuid thábhachtach den phróiseas seo is ea anailís aosta na bhfiachas ina leagtar amach an féichiúnaí, na suimeanna agus fad an fhiachais.

18.19 Féadfaidh DRAS na Roinne anailís aosta fiachais nua a chur i dtoll a chéile a cuireadh i dtaifead ó Dheireadh Fómhair 2011. Tá luach €243.2 milliún air seo, arb ionann seo agus 57% den fhiachas a chuirtear i dtaifead. Ní féidir tomhas cruinn a dhéanamh ar aois an €153.1 milliún den fhiachas atá fós le híoc a cuireadh i dtaifead ar an DRAS

mar gheall gur aistríodh é ó scairbhileoga chuig an DRAS le dáta an bhreactha seachas leis an mbundáta a cuireadh an fiachas i dtaifead. Tá €27.8 milliún curtha i dtaifead ar na scairbhileoga nach gcuireann an bundáta i dtaifead.

Fiachais gan Íoc a Aisghabhail

- 18.20** Is é ráta aisghabhála fiachas gan íoc an príomhbheart feidhmíochta do bhainistíocht fiachais. Go hidéalach, ba cheart measúnú a dhéanamh ar aisghabhálacha i gcoibhneas le meastachán réalaíoch ar fhiachas in-aisghabhála.
- 18.21** Cé go bhfuil sé de chuspóir ag an Roinn chun a mhéid fiachas fostóra is féidir a aisghabháil, níl aon spriocanna foirmiúla acu chun suimeanna atá gan íoc a aisghabháil.
- 18.22** Ar an meán, is ionann ráta aisghabhála d'fhiachais fostóra na Roinne agus thart ar idir 2% agus 3% den leibhéal tosaigh fiachais gan íoc a cuireadh i gcuntas gach bliain ó 2010 go 2014. Mar gheall go n-áirítear leis an leibhéal tosaigh fiachais leibhéal neamhdheimhnithe de sin atá ina fhiachas neamh-inbhailithe, i bhfrinne, áfach, cruthaíonn seo íomhá dhíchumtha d'fheidhmíocht aisghabhála fiachais na Roinne.
- 18.23** Nuair a ríomhtar ráta na haisghabhála bunaithe ar fhiachas a aisghabhadh i mbliain (gan aird ar aois), i gcoibhneas leis an leibhéal fiachais a cuireadh i gcuntas sa bhliain, tugtar le fios go raibh meánráta aisghabhála bliantúil 7.4% i gceist i gcaitheamh na tréimhse ó 2010 go 2014.¹
- 18.24** Cruthaíonn seo íomhá dhíchumtha, freisin, den fheidhmíocht aisghabhála, mar gheall nach é go bhfuil an fiachas a bailíodh bainteach leis an bhfiachas a cuireadh i dtaifead amhail bheith bailithe, agus nach gcuireann sé i gcuntas tabhairt anonn an fhiachais inbhailithe ó thréimhsí roimhe sin.

Díscríobh

- 18.25** Baineann tábhacht leis an bpróiseas chun fiachais a dhíscríobh maidir le bainistíocht cheart fiachas leis an méid a leanas a chinntiú
- tugann luach na riaráistí fiachais íomhá chruinn ar na méideanna a bhfuiltear ag súil leis atá ina méideanna in-aisghabhála
 - féadtar acmhainní bainistíochta fiachais a dhíriú ar fhiachais ag a bhfuil deis níos mó go n-aisghabhfar iad.
- Níor cheart go ndéanfaí díscríobh ach sa chás nach bhfuil aon ionchas réasúnta ann go ndéanfar aisghabháil.
- 18.26** Déileálann an BRF le díscríobh fiachais don dá scéim, sa chás go meastar go bhfuil an fiachas neamh-inchúlghairithe. Tugtar faoi dhíscríobh faoi chead tarmilgthe ón Roinn Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe.

¹ Nuair a chuirtear a mhacasamhail de ríomh i bhfeidhm ar shonraí ó Chuntais Chiste Náisiúnta Árachais na Breataine Móire agus Thuaisceart Éireann, baintear meáin chomparáideacha 10.1% agus 8.4%, faoi seach, amach.

18.27 Tarlaíonn díscríobh ar na cúiseanna a leanas

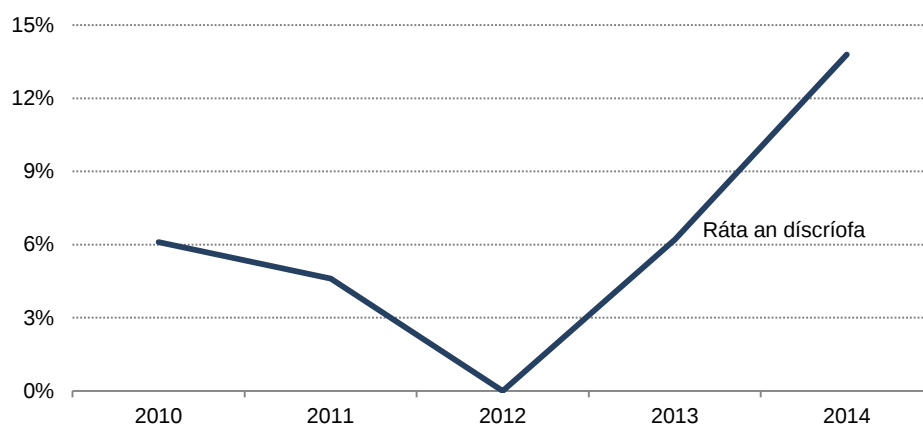
- cásanna inar críochnaíodh leachtú agus/nó inar díscríobhadh na cuideachtaí atá i gceist de chlár na gcuideachtaí
- cásanna inar críochnaíodh glacadóireacht agus ina ndearnadh an faighteoir gach sócmhainn de chuid na cuideachta a dhiúscairt
- cásanna ina bhfuil féimheacht i gceist
- cásanna ar nós comhpháirtíochtaí agus trádálaithe aonair a chuir deireadh le trádáil agus sa chás go ndeimhníonn an Roinn nach féidir an fiachas a aisíoc.
- cásanna ina ndearna an Ard-Chúirt cuideachta a dhíscríobh nó a dhíscáoileadh
- cásanna ina bhfuil an fiachas breis agus sé bliana d'aois.

18.28 Tugtar faoi dhíscríobh mar nós imeachta riaracháin amháin, agus ní dhíscáoileann díscríobh fiachais dliteanas an fhéichiúnaí don CÁS. Sa chás go mbaintear aisghabháil amach i ndiaidh díscríofa, glactar leis an íocaíocht. Is annamh a tharlaíonn seo, ar nós díbhinn a íoctar nuair a thugtar leachtú chun críche sa chás gur cuireadh an Roinn ar an eolas roimhe seo nach mbeadh aon díbhinn iníoctha.

18.29 Tugadh faoi deara san iniúchadh nach bhfuil beartas scríofa ag an Roinn ina leagtar amach na tairseacha agus an t-údarás gaolmhar chun fiachais a dhíscríobh.

18.30 Tugtar le fios i bhFíor 18.3 an ráta díscríofa le cúig bliana anuas.

Fíor 18.3 Ráta fiachas fostóra a dhíscríobh, ó 2010 go 2014

Foinse: Anailís ag Oifig an Ard-Reachtair Cuntas agus Ciste.

Nóta: Ríomhtar an ráta díscríofa mar an méid a dhíscríobhtar mar chéatadán den iarmhéid ag tús na bliana.

Aisíocaíochtaí a Ró-Íoc

- 18.31** Nuair a tháinig athrú ar an ráta aisíocaíochtaí le fostóirí ó 60% go 15% in 2012, thug aonad iniúchta inmheánaigh na Roinne faoi chleachtadh do na chéad trí mhí den bhliain lena chinntiú go raibh an ráta ceart aisíocaíochta á chur i bhfeidhm. Shainaithin sé ró-íocaíochtaí le fostóirí arbh ionann iad agus €220,000 i sampla de chás ón mbliain 2012, mar gheall gur cuireadh an ráta mícheart i bhfeidhm. Anuas air sin, deimhníodh i líon cásanna nárbh fhéidir leis an bhfostóir an iomarcaíocht a íoc, gur ríomhadh an dliteanas don CÁS go mícheart – a rinne ganniontráil €33,000 ar an dliteanas. Bhí thart ar €157,000 den ró-íocaíocht aisghafa faoin 31 Nollaig 2014, agus bhí €63,000 fós le híoc.
- 18.32** Níor thug an Roinn faoi iniúchadh inmheánach dá macasamhail don chuid eile den bhliain 2012, nó don bhliain 2013 nuair a tháinig athrú ar an ráta aisíocaíochta ó 15% go 0%. Ina ionad sin, thug an Roinn faoi sheiceálacha cáilíochta lena chinntiú gur cuireadh an ráta ceart aisíocaíochta i bhfeidhm.

Conclúidí agus Moltaí

- 18.33** Tá méid an fhiachais iomarcaíochta agus dócmhainneachta a cuireadh i dtaifead amhail bheith gan íoc ag dul i méid bliain i ndiaidh bliana – ó bheagán faoi bhun €200 million ag deireadh 2010 go dtí nach mór €470 milliún ag deireadh 2014.
- 18.34** Tá neamhréiteach os cionn €44 milliún ann idir an figiúr a chuir rannóg cuntas na Roinne i dtaifead agus a tuairiscíodh sa CÁS mar shócmhainn theagmhasach, agus i dtaifid fiachais na Roinne.

Moladh 18.1

Is gá tabhairt faoi athbhreithniú ar an bhfigiúr fiachais gan íoc lena chinntiú go nochtar íomhá iomlán agus chruinn den mhéid atá dlite lena aisghabháil.

Freagairt an Oifigigh Chuntasaíochta

Comhaontaítear. Cuireadh tús i nDeireadh Fómhair 2014 le hathbhreithniú cuimsitheach ar iarmhéideanna fiachais fostóra agus tá seo ar bun go leanúnach. Tá an Roinn ag tabhairt faoi na hiarmhéideanna leagáide uile a aistriú chuig an DRAS agus tabharfaidh siad faoi scrúdú iomlán ar na hiarmhéideanna sin. Nuair a chríochnófar an obair seo, beidh catagóiríú soiléir ag an Roinn ar na hiarmhéideanna leabhar go léir agus beidh sé ar a gcumas acu cásanna a shainaithint lena ndíscríobh. Anuas air sin, beidh siad in ann figiúr a sholáthar d'fhiachas fostóra atá níos ionadaíche d'fhiachas iarbhír in-aisghabhála. Meastar go gcríochnófar an obair faoi Mheitheamh 2016.

Mar chuid den phróiseas seo, fuair an Roinn cead cothrom le dáta ón Roinn Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe do dhíscríobh fiachais fostóra in 2013 agus 2014. Ina theannta sin, dheonaigh an Roinn Caiteachais Phoiblí agus Athchóirithe cead tarmilgthe chun suimeanna neamh-inchúlghairithe atá dlite ó fhóistóirí ar bhonn bliantúil i gcomhréir leis an mbeartas bainistíochta agus díscríofa fiachais.

- 18.35** Níor leag an Roinn beartais agus nósanna imeachta amach go foirmiúil atá le leanúint do bhainistíocht agus díscríobh fiachais fostóra, agus ní leagann siad spriocanna feidhmíochta le haghaidh bainistíochta fiachais amach, cé go bhfuil ceithre bliana imithe thart ó ghlac siad le riaradh díreach na scéimeanna.

Moladh 18.2

Ba cheart don Roinn beartais agus nósanna imeachta foirmiúla a leagann amach do bhainistíocht agus díscríobh fiachais a bhaineann le fostóirí.

Freagairt an Oifigigh Chuntasafóichta

Comhaontaítear. Chríochnaigh agus thosaigh an Roinn le beartas agus treoirlínte nua bainistíochta agus díscríofa fiachais a chur i bhfeidhm do na scéimeanna iomarcaíochta agus dócmhainneachta. Soláthraíonn an beartas agus na treoirlínte an chreatlach do na próisis leanúnacha bhainistíochta, aisghabhála agus díscríofa fiachais i dtaca le fiachas fostóra don CÁS.

- 18.36** Tá na hiarmhéideanna atá dlite don CÁS faoi réir rialacha ghnáthreacht na dtréimhsí. Ar an ábhar sin, sa chás nár chuir an Roinn tús le haon teagmháil le féichiúnaithe (maidir le fiachas leagáide a aistríodh ón Roinn Post, Fiontar agus Nuálaíochta agus nár cuireadh i gcuntas ar an BRF a fhad leis an 1 Deireadh Fómhair 2014), tá teorainn á leagan ag an Roinn ar an amfhráma atá acu chun tabhairt faoi na fiachais seo. D'fhéadfadh go bhfuil urchosc á chur ag an reacht orthu cheana féin.